

Tegumentum Rubrum

”Den röda boken”

Mina studier av mjuka band på stadsarkivet i Tallin, Carolina Rediviva i Uppsala, Kungliga Biblioteket i Stockholm och Vatikanens arkiv

Under mitt tredje studieår hos Manne Dahlstedt arbetade vi med historiska bokbandstekniker. En teknik som intresserade mig lite extra var de sk mjuka banden - limp bindings. Jag såg framför mig en teknik med oändliga variationsmöjligheter vad gäller både teknik och material och som gjorde mig intresserad att utforska mer.

De första originalexemplaren jag kom i kontakt med var vid en studieresa med Manne till Tallin. Marian Habicht, konservator på stadsarkivet, förevisade oss band häftade i olika tekniker, flera av dem varianter jag aldrig sett tidigare. Det var lite som att flyttas tillbaka i tiden när vi fick ta i dessa historiska slitna protokoll och journaler. Att få titta på dem på så nära håll gjorde att man på ett påtagligt sätt kunde se hur boken både bundits, skrivits och hur den använts och med åren slitits på ett vackert sätt.

Mjuka band är ett vitt begrepp som innefattar en mängd olika häftmetoder, material och användningsområden. Eftersom tekniken inte har studerats mer ingående finns heller inte egentligen någon självklar benämning. Tekniken dök upp i och med de allra första codexen (Nag Hammadi) och har sedan existerat parallellt med mer etablerade tekniker fram till slutet av 1600-talet. När man studerar tekniken närmare upptäcker man karaktäristiska drag som att pärmarna är mjuka, eller rättare sagt att omslaget saknar pärmar. Man ser också en inlaga som är häftad direkt i omslaget vilket gör att häftmetoden blir helt eller delvis synlig.

Tallins stadsarkiv

Jag åkte året därpå tillbaka till arkivet i Tallin. Jag valde band som sinsemellan var olika både tekniskt och formmässigt och dessutom så pass hela att jag tydligt kunde se hela konstruktionen. Av dessa band hade tolv omslag i skinn och tio pergamentomslag. De var alla vackra, nötta och formade efter flitigt användande. Jag hittade vid ett flertal tillfällen äldre häfthål i omslagen som tydde på att de bundits om. Ett omslag kunde i princip ha hyst flera inlagor. Det äldsta bandet vi analyserade var en tysk lagbok från 1282, (*se bild 1*). Omslaget bestod av ett rödaktigt skinn som var fodrat med tunt ljus skinn. Runt om ytterkanten löpte dubbla rader förstygn.

Användningsområdet för denna teknik kan man säga var i huvudsak av brukskaraktär. Den kunde användas som en enkel ”wrapping” som gjordes i väntan på en mer slutgiltig bindning, som ett sätt att förvara och bevara anteckningar men också som en praktisk inbindning av protokoll, räkenskapsböcker och övrig dokumentation. De var lätta och praktiska att ta med sig i jämförelse med de tyngre banden med träpärmor. Det var också enkelt att fylla på med fler lägg efter behov. Det faktum att ett omslag skulle kunna ha hyst flera inlagor väcker tanken hos mig att tekniken trots sin enkelhet ändå är ”hållbar”. Med det menar jag att den är så enkel att reparera och får

på så sätt lång livslängd. Bandet består av separata delar som inte är varken ihoplimmade eller ihopklistrade och som alla lätt går att byta ut. Om ni tittar på ett band med limmad rygg och klädda hårda pärmor så ser ni ett starkt band men som tar längre tid att reparera när det går sönder. De mjuka banden utsätts inte heller för samma stress i fals och rygg och går därför inte sönder på samma sätt. Slitage blir på ett sätt mera jämnt fördelat.

Carolina Rediviva

På handskriftsavdelningen på Carolina Rediviva lyckades Håkan Hallberg leta fram en mängd olika mjuka band ur deras samlingar. Många av banden liknade varandra men jag lyckades till slut tack vare stort tålamod hos Håkan välja ut nitton band som var olika varandra. Av dessa hade sju skinnomslag, tio pergamentomslag och två omslag i papper. Ett av banden jag tittade på var från Vadstena kloster, (*se bild 2*). Omslaget var gjort av pergament. Tre märkband i pergament var fästade i omslaget på övre kanten av ryggen.

Förvånansvärt lite har skrivits om denna teknik. Enligt Professor J. Szirmai berodde detta mest på att banden saknade dekorationer och att detta i sin tur ledde till bristande intresse hos de bokbinderistuderande. Tyvärr såg de inte exposed sewing som en funktionell aspekt utan som en undermålig dekoration. Mjuka band var också en bandtyp som var så vanlig på arkiv att man inte lade någon större vikt vid dem bokbinderitekniskt.

Kungliga Biblioteket

Anders Zitting var till stor hjälp vid mitt besök på Kungliga biblioteket. Sex band plockades fram för min räkning där tre av banden hade omslaget gjort av skinn medan två stycken hade pergamentomslag och ett band textilt omslag. Två av banden var isländska handskrifter, ett från mitten av 1500-talet och ett från omkring 1200-talet. Båda hade omslag av sälskinn och det äldsta bandet har enligt Sven Wiklander runor inristade i omslaget. Sven Wiklander har skrivit ett kapitel om medeltida band i *Biblis* från 1958 som heter "Bokband av sälskinn, tränband och genomträdna bind" där han tittat på "mjuka band" från bla Kungliga biblioteket och Carolina Rediviva.

Jag nämnde tidigare att banden tydligt visar dess konstruktion. Man kan t.ex. se hur en support (stöd) i ett hårt material fästs vid omslaget för att ge stöd eller hur vackra silketrådar förslutits med vax för att skydda inlagan. Alla dessa tekniska lösningar gav bandet dess utseende. Funktionen gav formen. Detta sätt att arbeta, som kanske inte alltid skedde medvetet, är tydligt i dagens designmetodik. Ur formsynpunkt ser jag denna teknik extra intressant. Eftersom det aldrig förekommer varken lim eller klister kan man kombinera material som annars kanske inte hade fungerat tillsammans. Det, i kombination med den mängd häftmetoder som kan användas, skapar en näst intill obegränsad frihet vad gäller konstruktionen. Med hjälp av konstruktionen uppstår så otaliga uttryck rent formmässigt.

Vatikanens arkiv

Efter en längre tids brevväxling fick jag så mitt tillstånd att studera i Vatikanens arkiv. Med hjälp av kataloger från Palatina-samlingen kunde jag identifiera nio stycken band i förväg som var intressanta för mig att analysera. Med mig hade jag Leif Halldorf från Värmlands arkiv. Något spända stod vi med våra intyg i kön till passkontrollen. Reglerna för att komma in var stränga och vi var fortfarande osäkra

på om våra intyg skulle godkännas. Till vår lättnad fick vi till slut våra passerkort som skulle gälla under en veckas tid. På grund av språksvårigheter var det svårt att dels beskriva de band jag ville se men kanske framförallt att lokalisera dem bland de 700.000 manuskripten. Musikstuderande Alexandra Nigito från Schweiz hade fin kontakt med arkivchefen Luigi och presenterade oss för honom. Han plockade sedan fram band åt oss utifrån våra beskrivningar, veckan var räddad. Vi analyserade tjugoen band denna gång. Här var pergamentet det dominerande materialet i omslaget där fjorton stycken av banden hade pergamentomslag, här hade tre av dem en sorts pärm av pappersmaterial, två av banden hade pappersomslag och också de ”pärmar” av paper.

Efter att ha sett band från olika länder ser jag också att det finns olika små lokala skillnader, små egenheter som ger banden dess personlighet. I min bok, ”Limp bindings from Tallinn”, har jag valt att presentera åtta band från Tallins stadsarkiv. Samtliga band är representativa för denna teknik och beskrivna med utförliga tekniska beskrivningar. Alla är bundna med olika häftmetoder. Urvalet baseras på att jag velat visa en så stor bredd

som möjligt vad gäller teknik och form. I den sista delen av boken har jag låtit professionella bokbindare från Sverige och Estland utveckla tekniken vidare. Var och en av de åtta bokbindarna har fått varsin historisk kopia av de åtta modellerna med uppmaningen att tolka den och sedan utveckla en egen version.

Min förhoppning är att även andra ska kunna ta del av denna i mitt tycke genialiska häftmetod.

*Text och foto: Monica Langwe Berg
Illustration: Jordi Arkö*

Bild 1. Det äldsta bandet vi analyserade var en tysk lagbok från 1282. Omslaget bestod av ett rödaktigt skinn som var fodrat med tunnt ljusst skinn. Runt om ytterkanten löpte dubbla rader förstygn. Boken som var 29,3 cm hög och 20 cm bred hyste en inlaga av pergament som bestod av 48 sidor fördelat på 3 lägg. För att inte ark skulle kunna avlägsnas från boken hade man knutit alla lägg tillsammans med silkestrådar som därefter förseglats med vax.

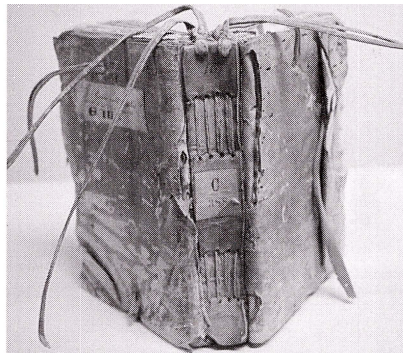

Bild 2. Ett av banden vi tittade på var från Vadstena kloster. Omslaget var gjort av pergament och inlagan av handgjort papper bestod av 370 sidor fördelat på 10 lägg. Bandet var 21,2 cm högt och 15 cm brett. Boken hölls ihop av fyra stycken knytband fästade i pärmens ytterkanter. tre stycken märkband var fästade i ryggens överkant.